

Dorota Szumilas

Język słów kluczowych czy język deskryptorowy? Opracowanie rzeczowe na przykładzie "Bibliografii teologii moralnej i etyki"

Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2 (26-27), 12-21

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DOROTA SZUMILAS¹

JĘZYK SŁÓW KLUCZOWYCH
CZY JĘZYK DESKRYPTOROWY?
OPRACOWANIE RZECZOWE NA PRZYKŁADZIE
„*BIBLIOGRAFII TEOLOGII MORALNEJ I ETYKI*”

Twórcą *Bibliografii teologii moralnej i etyki* jest ks. prof. Stanisław Warzeszak, wykładowca Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie i Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Pracę nad bibliografią książek profesor rozpoczął w 1993 r. w programie MAK. Z założenia bibliografia była tworzona jako baza danych i tylko w takiej wersji pozostała. Obecnie posadowiona jest na serwerze Biblioteki UKSW (<http://www.biblioteka.uksw.edu.pl/>), stanowiąc element jej systemu informacyjnego online² i zawiera ponad 40 tys. rekordów.

Jest jedyną polską bibliografią rejestrującą retrospektywnie i bieżąco literaturę z zakresu etyki i teologii moralnej w języku polskim oraz polskich autorów piszących w językach obcych. Zasięg językowy bibliografii wskazuje na język polski jako język główny publikacji, natomiast zasięg etniczny – na narodowość polską autorów, piszących także w językach obcych.

---

¹ Absolwentka Papieskiego Wydziału Teologicznego i Inst. Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW. Pracowała kolejno w: Bibliotece UKSW, Bibliotece Narodowej, Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie i ponownie w Bibliotece Narodowej (w Zakł. Oprac. Rzeczowego).

² Grabowska, Marta (1995). *Systemy online w bibliotekach*. Wyd. 2. Warszawa: Wydaw. Uniw. Warszawskiego, s. 100.

Ryc. 1. Bazy własne Biblioteki UKSW. Wśród nich *Bibliografia teologii moralnej i etyki* [online]; <http://www.biblioteka.uksw.edu.pl/> [stan na 08.2009 r.]

Bibliografia teologii moralnej i etyki jest bibliografią specjalną, dwudzielinową³, bieżącą i retrospektywną. Jej zakres odnoszący się do treści dokumentów obejmuje dwie dziedziny: teologię moralną i etykę. Natomiast zasięg chronologiczny wskazuje na okres, który bibliografia obejmuje, czyli od XVI do XXI w. Jest bibliografią retrospektywną, dążącą jednocześnie do kompletności.

Ryc. 2. Bibliografia teologii moralnej i etyki [online] <http://bazy.biblioteka.uksw.edu.pl/btm.php> [stan na 08.2009] .

³ Grabowska, Marta (1995). *Systemy online...*, s. 100.

Zadaniem „praktycznym” bibliografii dziedziny jest świadczenie pomocy pracownikowi naukowemu w uzyskaniu informacji o szukanych przez niego publikacjach. Pozwoli to zaoszczędzić czas na dotarcie do rozproszonych dokumentów z zagadnienia, które aktualnie bada⁴. *Bibliografia teologii moralnej i etyki* jest bibliografią częściowo adnotowaną (adnotacje treściowe istnieją tylko w części dokumentów opisanych w bibliografii). W przypadku tego typu bibliografii ważne jest by były zarówno retrospektywne, jak i bieżące. Dobrze opracowana bibliografia retrospektywna (tzn. dążąca do kompletności) stanowi syntezę bibliograficzną, umożliwiającą opracowanie stanu nauki w danym okresie. Natomiast bibliografia bieżąca informuje o najnowszych publikacjach z danej dziedziny/-in, sygnalizując jednocześnie o pojawiających się nowych zagadnieniach w niej omawianych⁵.

Zakres bibliografii odnosi się do treści (bibliografie treściowe) dokumentów zarejestrowanych w bibliografii, który jest ograniczony do dokumentów z zakresu dziedzin/-in. Natomiast zasięg chronologiczny bibliografii wskazuje na okres przez nią objęty. W omawianej bibliografii zasięg obejmuje w. XVI-XXI. Omawiana bibliografia jest zatem bibliografią retrospektywną, dążącą do kompletności za okres XV-XX w. i bieżąca – rejestrująca nowości ukazujące się w XXI w.

Struktura bazy

Układ i szeregowanie *Bibliografii teologii moralnej i etyki* wyznacza struktura bazy danych bibliograficznych: format rekordów⁶

---

⁴ Por. Hleb-Koszańska, Helena (1974). *O bibliografii dla niewtajemniczonych*. Wrocław: "Ossolineum", s. 58.

⁵ Por. Tamże, s. 59.

⁶ Cechy formalne dokumentu (cechy relewantne dokumentu) umożliwiają jego identyfikację tzn. odróżnienie od innych dokumentów. Nie dotyczy jego treści. Zazwyczaj są to: nazwy autorów lub współautorów, tytuł, rok i miejsce publikacji, nazwa wydawcy, tytuł serii lub wydawnictwa zbiorowego, określenie formy wydawniczej i piśmienniczej oraz informacja o formie zewnętrznej, cechach fizycznych i typie nośnika informacji. Format danych (schemat rekordu) jest strukturą tekstu spójnego przyjętego w danym systemie informacyjno-wyszukiwawczym. Format rekordu (model rekordu, struktura rekordu) to format danych przyjęty w danej bazie danych. Zawiera wykaz pól (i podpól, o ile zostały przewidziane) danego rekordu. Pola mogą być powtarzalne lub niepowtarzalne, o zmiennej lub

dokumentów utworzonych w programie MAK oraz możliwości indeksowania wybrany pól, jakie ten program daje. Na potrzeby omawianej bibliografii został utworzony przez ks. Krzysztofa Goneta specjalny format danych w programie MAK. Struktura bazy została opracowana na podstawie MARCBN na początku lat 90-ych, z tą różnicą, że umożliwiała gromadzenie w jednej bazie danych opisy bibliograficzne różnych typów dokumentów⁷. Oprogramowanie wykorzystane do opracowania i udostępnienia zasobu bibliograficznej bazy danych umożliwiało i umożliwia prowadzenie wyszukiwania danych na dwa sposoby: wyszukiwanie poprzez indeks i wyszukiwanie bezpośrednio. Wyszukiwanie przez indeks, np. rzeczowy umożliwia wybranie odpowiedniego słowa kluczowego i edycję tych dokumentów, które posiadają w charakterystyce wyszukiwawczej wybrane przez nas słowo kluczowe.

Do tworzenia charakterystyk wyszukiwawczych treści dokumentów opisanych w bibliografii wykorzystano język słów kluczowych. Słownikiem języka słów kluczowych jest indeks słów kluczowych, który został nazwany indeksem zagadnień.

Słowo kluczowe można interpretować dwojako: mogą nim być jednostki leksykalne języka słów kluczowych. Słownikiem jest indeks alfabetyczny słów kluczowych, wybierany automatycznie, może oznaczać także każde wyrażenie (wyrazu) wybrane z tytułu lub tekstu dokumentu, wykorzystywane do odtwarzania treści lub dowolne słowo zapytania informacyjnego)⁸.

---

stałej długości, numeryczne, alfanumeryczne, wypełnione według zadanego wzorca, itp. Każde pole w formacie jest przeznaczone na opis jednej własności – cechy relewantnej obiektu opisanego w rekordzie. Nazwa obiektu stanowi cechę, a zawartość pola – wartość cechy. Por. Paluszkiwicz, Anna (1997). *Struktura danych bibliograficznych w zintegrowanych systemach bibliotecznych*. Warszawa: Wydawnictwo SBP.

⁶ Obecnie wskazana byłaby konwersja tej i pozostałych baz bibliograficznych do formatu MARC21. Konwersja taka nie była robiona wcześniej, gdyż FIDES, którego członkiem jest także Biblioteka UKSW, czekał na ustabilizowanie się formatu MARC21 w jego polskich wersjach.

⁷ Obecnie wskazana byłaby konwersja tej i pozostałych baz bibliograficznych do formatu MARC21. Konwersja taka nie była robiona wcześniej, gdyż FIDES, którego członkiem jest także Biblioteka UKSW, czekał na ustabilizowanie się formatu MARC21 w jego polskich wersjach.

⁸ Sadowska, Jadwiga; Turowska, Teresa (1990). *Języki informacyjno-wyszukiwawcze. Katalogi rzeczowe*. Warszawa: CUKB ; SBP, s. 77.

Analizując rzeczowo dokument należy rozróżnić jego przedmiot od treści. Treść stanowią bowiem „myśli (sądy i przedstawienia), powzięte przez autora o danym przedmiocie (na dany temat, w danym zakresie) z określonego punktu widzenia. W oderwaniu od przedmiotu, treść zależy od psychicznego nastawienia, w jakim autor wykonuje czynności twórcze. Ten sam przedmiot można w różny sposób ujmować i opracowywać. Rozstrzyga o tym stanowisko podmiotowe, z którego dany przedmiot rozpatrujemy”⁹.

W opracowaniu rzeczowym dokumentu, ważne jest:

- wyszczególnienie jego przedmiotu głównego (jednego lub kilku równorzędnych, jeżeli istnieją),
- przedmiotów pobocznych (o ile także istnieją);
- zwrócenie uwagi na stopień wyczerpania przedmiotu (np. czy zostały przedstawione tylko wybrane jego własności, części itp.) oraz aspektu ujęcia przedmiotu¹⁰.

Bibliografia teologii moralnej i etyki jest bazą bibliograficzną, której zasób rekordów pozwala na opracowanie i zastosowanie JIW o słownictwie kontrolowanym. Dlatego też warto bliżej przyjrzeć się językowi słów kluczowych zastosowanym w opracowaniu rzeczowym¹¹.

„Język słów kluczowych jest językiem informacyjno-wyszukiwawczym, którego słownictwo tworzą wyrażenia zwane „słowami kluczowymi”, wybierane – przez opracowującego z tekstu dokumentu lub treści zapytania informacyjnego; nie są kontrolowane (lub nie w pełni kontrolowane), a gramatyką są reguły indeksowania współrzednego”¹².

---

⁹ Woźniak-Kasperek, Jadwiga (2004). Katalog przedmiotowy – istota i wartość. W: *Spółczesność informacyjna i jej technologie*. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 99.

¹⁰ *Słownik encyklopedyczny informacji...*, s. 272-273; Głowacka, Teresa (2003). *Analiza dokumentu i jego opis przedmiotowy*. Warszawa: Wydaw. SBP, s. 13-31; Sadowska, Jadwiga (2003). *Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej. Studium analityczno-porównawcze*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.

¹¹ Zastosowane w opracowaniu rzeczowym słowa kluczowe – są jednostkami leksykalnymi języka słów kluczowych o słownictwie niekontrolowanym.

¹² Sadowska, Jadwiga; Turowska, Teresa (1990). *Języki informacyjno-wyszukiwawcze...*, s. 77.

BIBLIOTEKA

UNIWERSYTET KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO W WARSZAWIE

WWW.BIBLIOTEKA.UKSW.EDU.PL

BIBLIOGRAFIA TEOLOGII MORALNEJ I ETYKI

Uwaga: W polu 'słowa w tytule' można wpisać kilka słów lub początków słów obok siebie. Przykład
Można wybrać termin z indeksu: przykład

<input type="text" value="Autor"/>	<input type="text"/>	<input type="button" value="INDEKS"/>
<input type="text" value="Tytuł"/>	<input type="text"/>	<input type="button" value="INDEKS"/>
<input type="text" value="Seria"/>	<input type="text"/>	<input type="button" value="INDEKS"/>
<input type="text" value="Czasopismo"/>	<input type="text"/>	<input type="button" value="INDEKS"/>
<input type="text" value="Zagadnienie"/>	<input type="text" value="historia teologii moralnej"/>	<input type="button" value="INDEKS"/>
<input type="text" value="Teksty Pisma Świętego"/>	<input type="text"/>	<input type="button" value="INDEKS"/>
<input type="text" value="Słowa w tytule"/>	<input type="text"/>	<input type="button" value="INDEKS"/>

Łączenie warunków:

Bazę tworzy: Biblioteka Uniwersytecka Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Oprogramowanie: Expertus © SPLENDOR, Poznań
Wsparcie techniczne: Centrum Systemów Informatycznych

Ryc. 2. Bibliografia teologii moralnej i etyki [online]
<http://bazy.biblioteka.uksw.edu.pl/btm.php> [stan na 08.2009] .

Cechami charakterystycznymi języka słów kluczowych są:

- forma jednostek leksykalnych tożsama z formą wyrażen języka naturalnego;
- brak kontroli (lub częściowa kontrola) słownictwa – co oznacza, że zachowane są synonimy i homonimy;
- słownik uporządkowany alfabetycznie, tj. nie uwzględniający żadnych relacji zachodzących między jednostkami leksykalnymi;
- gramatyka odwołująca się do reguł indeksowania współrzędnego¹³.

Słowa kluczowe, które funkcjonują jako charakterystyki wyszukiwawcze dokumentów opisanych w *Bibliografii teologii moralnej i etyki*, wybierane były z tekstu opracowywanego dokumentu swobodnie tzn. bez posługiwania się normatywnym wykazem terminów¹⁴. Dowolność ich wyboru odnosi się do różnej formy gramatycznej, użycia terminów synonimicznych oraz homonimów, a także licznych nazw własnych, np. osobowych. Wskazuje to na niekontrolowanie

¹³ Tamże.

¹⁴ Zastosowane w opracowaniu rzeczowym słowa kluczowe są jednostkami leksykalnymi języka słów kluczowych o słownictwie niekontrolowanym.

lowany wybór słownictwa w tworzeniu charakterystyk wyszukiwawczych, choć wg opracowującego – najbardziej adekwatny.

Słownictwo języka słów kluczowych składa się z quasi-naturalnych elementarnych jednostek leksykalnych, a w słowniku (tu: Indeksie zagadnień) funkcjonuje szeregowanie alfabetyczne. Słownik (indeks, wykaz) języka słów kluczowych zazwyczaj wyprzedza powstanie tezauryś wówczas, gdy jest on budowany metodą indukcyjną (tzn. na podstawie tekstów dokumentów znajdujących się w danym zbiorze informacyjnym, jakim jest omawiana bibliografia) lub indukcyjno-dedukcyjnym (na podstawie analizy tekstów i zasobu słowników i encyklopedii)¹⁵.

Za moment „progowy” przejścia słownika języka słów kluczowych w tezaurus uważa się wprowadzenie relacji odsyłaczowych między słowami kluczowymi, które w tezaurusie stają się askryptorami (tzn. wyrażeniami języka naturalnego wprowadzonymi do tezauryś w celu wskazania reprezentującego go deskryptora, różniącego się od niego formą). „Wykaz słów kluczowych z chwilą wprowadzenia do niego terminów nie przyjętych, „zakazanych”, przekształca się w tezaurus alfabetyczny prosty”¹⁶, który może być przekształcony następnie w tezaurus alfabetyczno-hierarchiczny (po uzupełnieniu w nim relacji hierarchicznych i kojarzeniowych).

Ważną rzeczą jest także fakt, że słownik języka słów kluczowych nie jest nigdy słownikiem zamkniętym, tzn. osoba opracowująca rzeczowo dokumenty opisane w bibliografii nie jest skrępowana zasobem tego słownika. W bibliograficznych bazach danych nie trzeba także tworzyć osobnego słownika języka słów kluczowych, gdyż generuje się on automatycznie, poprzez indeksowanie pól opisu bibliograficznego zawierającego słowa kluczowe (opracowania rzeczowego).

Język słów kluczowych czy język deskryptorowy?

Tylko przypadek może sprawić, że w charakterystyce wyszukiwawczej jednego dokumentu użytkownik znajdzie oba wyrażenia o przestawnym szyku wyrazów. Powstaje tzw. szum informacyjny,

---

¹⁵ Bielicka, Lucyna; Ścibor, Eugeniusz (1995). *Języki informacyjne. Rodzaje i zastosowanie w działalności informacyjnej*. Warszawa: CİNTE, s. 21.

¹⁶ Tamże, s. 22.

czyli takie umożliwienie użytkownikowi dotarcia do informacji o dokumentach, które nie odpowiada zgłoszonemu przez niego zapytaniu informacyjnemu. Uniemożliwia to dotarcie do pełnej informacji o dokumentach, które są odpowiedzią na zapytanie informacyjne.

Stosując natomiast język deskryptorowy, opracowujący rzeczowo jest zobligowany do wprowadzenia nowego i potrzebnego terminu/wyrażenia do tezaury i dopiero użyciu danego deskryptora w opracowaniu rzeczowym. Tworzenie i modyfikowanie tezaury jest jednak bardziej czasochłonna.

Może jednak paść pytanie, dlaczego koniecznie musi być zastosowany JIW o słownictwie kontrolowanym? Otóż z wielu powodów. System informacyjno-wyszukiwawczy, w którym funkcjonuje omawiana bibliografia umożliwia przeszukiwanie wg szeroko pojętych słów kluczowych, pobieranych z zawartości dowolnych pól lub całego opisu bibliograficznego (również z treści/streszczeń – wpisywanych do niektórych dokumentów). Natomiast tak duża baza bibliograficzna o charakterze dziedzinowym (tu: dwuziedzinowym), sprzyja opracowaniu JIW o słownictwie kontrolowanym drogą indukcyjno-dedukcyjną, co nie jest też bez znaczenia dla obu dyscyplin naukowych: teologii moralnej i etyki.

Kontrola słownictwa funkcjonującego w postaci słów kluczowych, pozwala spojrzeć na dziedzinę/y od strony terminologii. Chodzi o wyeliminowanie synonimii i homonimii, kontrolą nowych pojęć pojawiających się w danej dziedzinie, oraz możliwość w dalszej części opracowania struktury systematycznej dziedzin/-y z wykorzystaniem słownictwa kontrolowanego. Dodatkową informacją zawartą w słowniku JIW ma być określenie obecnego stanu i kierunków rozwoju nauk, przez kontrolowane uzupełnianie terminów wraz z pojawieniem się ich w publikacjach specjalistycznych. Uchwycenie zmian zakresu, przy dobrze określonym polu semantycznym obu dyscyplin, pomoże rozwinąć wrażliwość na pojawianie się nowych problemów i nowej terminologii¹⁷. Zastosowanie JIW o słownictwie kontrolowanym jest ważne także ze względu na relewantność wyszukiwanej informacji, o czym była już mowa – a tym samym ważna także dla użytkowników bazy. Oczywiście nie bierze się tu pod uwagę subiektywności w opracowaniu rzeczowym dokumentów, a co za

---

¹⁷ *Słownik encyklopedyczny informacji...*, s. 7.

tym idzie możliwości różnic w doborze i szczegółowości opisu, co zależne jest od osób opracowujących rzeczowo dokumenty.

Wybór określonego JIW będzie zależec także od możliwości szybkiej modyfikacji słownika JIW, idącej za wzrostem wydawanej i opisaney literatury przedmiotu. Oznacza to, że wzrost leksyki będzie odbywał się metodą dedukcyjno-indukcyjną.

W zdecydowanej większości słowa kluczowe (stan obecny) oddają szczegółowo treść książki, ale nie jest to informacja relewantna. Użytkownik może tyle samo czasu poświęcić na dotarcie do interesującej go pełnej informacji o dokumentach opisanych w *Bibliografii teologii moralnej i etyki*, ile – na przejrzenie relewantnej informacji o dokumentach, przy pomocy deskryptorów tezaury¹⁸ (o dość szerokiej wartości semantycznej wybranych na deskryptory jednostek leksykalnych).

Problem stanowią także nazwy własne (m.in.) osobowe czy instytucyj i organizacji. W opracowaniu rzeczowym za pomocą słów kluczowych widnieje wiele ich form, co prowadzi także do sytuacji nierelewantności.

Powstaje pytanie, czy należy tworzyć osobną kartotekę wzorcową dla nazw własnych (jako identyfikatory nie widnieją w omawianym teaurusie), czy wykorzystać i przyłączyć się do uzupełniania zasób komputerowej bazy bibliotecznej FIDKAR. To drugie rozwiązanie wydaje się być bardziej zasadne i praktyczne. Uzupełnianie obecnej, wersji studyjnej „Tezaurya teologii moralnej i etyki”¹⁹ celem wykorzystania jego zasobu do opracowania rzeczowym może być pracą ciekawą, przydatną, ale niestety – do pracy tej potrzeba czasu, osób i środków. A na czasochłonność może dodatkowo wpłynąć konieczność głębszej analizy tekstów opisanych w bibliografii dokumentów, a także głębszej analizy językoznawczej. Zaletą wykorzystania deskryptorów tezaurya jako elementarnych jednostek leksykalnych języka słów kluczowych²⁰ jest nie tylko konsekwentne

---

¹⁸ Woźniak-Kasperek, Jadwiga (2005). *Podstawy budowy tezaurya. Poradnik*. Warszawa: Wydaw. SBP.

¹⁹ Zob. *Tezaurus teologii moralnej i etyki – wersja studyjna* [online]. <http://www.fides.org.pl/cgi-bin/makwww/bazy/bazy-tnk/tnk-tm/makwww.exe> [odczyt: 09.08.2009].

²⁰ Babik, Wiesław (1996). *Generowanie języków informacyjno-wyszukiwawczych ze słowników terminologicznych*. Kraków: Wydaw. Uniw. Jagiellońskiego, s. 123.

opracowanie charakterystyk wyszukiwawczych dokumentów, ale także uporządkowanie terminologii, o czym była mowa wcześniej.

Czy te rozważania wskazują na powrót do tezaursów? Myślę, że w najbliższym czasie wrócą ich dobre czasy. Wybór tezausa (w tym wypadku dziedzinowego) nie byłby przypadkowy. Języki deskryptorowe zdecydowanie częściej wykorzystywane są w systemach informacyjno-wyszukiwawczych przeznaczonych do obsługi poszczególnych dyscyplin i dziedzin wiedzy. W systemach tego typu wymaga się możliwie dokładnej szczegółowości opisu dokumentów, których podstawą są artykuły naukowe. Tak jak w omawianej bazie bibliograficznej, większość stanowią opisy artykułów z periodyków specjalistycznych. Artykuły te posiadają teksty o wysokospecjalistycznych treściach, a im w opracowaniu rzeczowym najbardziej odpowiada język deskryptorowy. Tezaurus, będący jego słownikiem zawiera informację o szczegółowej terminologii poszczególnych dziedzin/dyscyplin nauki.

Analiza *Bibliografii teologii moralnej i etyki* pokazuje możliwość funkcjonowania bibliografii jako bazy danych i dzięki oprogramowaniu – zwiększone możliwości wyszukiwawcze. Oprogramowanie nie może jednak nigdy przesłaniać poprawności i dokładności informacji zawartych w bazie. Funkcjonalne oprogramowanie i rzetelność danych – to dwie rzeczy, na które trzeba zwracać uwagę w dzisiejszych czasach i w przyszłości. A temu służy także opracowanie rzeczowe dokumentów.